

THE PALIVERSE PROJECT

Το σύμπαν της σοφίας του Βούδα

Σχόλια (Aṭṭhakathā)

Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια (Sutta Piṭaka -
Aṭṭhakathā)

1. Η συλλογή των μακρών ομιλιών - Σχόλια (1. Dīgha
Nikāya - Aṭṭhakathā)
2. Σχόλια για το μεγάλο κεφάλαιο (2. Mahāvaggaṭṭhakathā)
2. Σχόλια για τη μεγάλη ομιλία για την αιτιότητα
(2. Mahānidānasuttavaṇṇanā)

[DN 15, PTS 2.55–2.71]

PaliVerse

1. Η συλλογή των μακρών ομιλιών - Σχόλια

2. Σχόλια για το μεγάλο κεφάλαιο

2. Mahānidānasuttavaṇṇanā

Nidānavāṇṇanā

95. Evaṃ me suttaṃ...pe... kurūsūti mahānidānasuttaṃ. Tatrāyaṃ anuttānapadavaṇṇanā. Kurūsu viharatīti kurū nāma jānapadino rājakumārā, tesam nivāso ekopi janapado ruḥhīsaddena “kurū”ti vuccati. Tasmaṃ kurūsu janapade. Aṭṭhakathācariyā panāhu - mandhātukāle tīsu dīpesu manussā “jambudīpo nāma buddhapaccekaḥbuddhamahāsāvakacakkavattippabhutīnaṃ uttamamanussānaṃ uppattibhūmi uttamadīpo atiramaṇīyo”ti sutvā rañña mandhātucakkavattinā cakkaratanaṃ purakkhatvā cattāro dīpe anusaṃyāyantaṃ saddhiṃ āgamaṃsu. Tato rājā pariṇāyakarataṃ pucchi - “atthi nu kho manussalokato ramaṇīyataraṃ ṭhāna”nti. Kasmā deva evaṃ bhaṇasi? Kiṃ na passasi candimasūriyānaṃ ānubhāvaṃ, nanu etesaṃ ṭhānaṃ ito ramaṇīyataranti? Rājā cakkaratanaṃ purakkhatvā tattha agamāsi. Cattāro mahārājāno - “mandhātumahārājā āgato”ti sutvāva “mahiddhiko mahānubhāvo rājā, na sakkā yuddhena paṭibāhito”nti sakaṃ rajjaṃ niyyātesuṃ. So taṃ gahetvā puna pucchi - “atthi nu kho ito ramaṇīyataraṃ ṭhāna”nti?

Athassa tāvatimsabhavanaṃ kathayimsu. “Tāvatimsabhavanaṃ, deva, ito ramaṇīyataraṃ. Tattha sakkassa devarañño ime cattāro mahārājāno paricārakā dovārikabhūmiyaṃ tiṭṭhanti, sakko devarājā mahiddhiko mahānubhāvo, tassimāni upabhogaṭṭhānāni - yojanasahassubbedho vejayanto pāsādo, pañcayojanasatubbedhā sudhammā devasabhā, diyaḍḍhayaḥyojanasatikā vejayantaratho tathā erāvaṇo hatthī, dibbarukkhassahassappaṭimaṇḍitaṃ nandanavanaṃ, cittalatāvanaṃ, phārusakavanaṃ, missakavanaṃ, yojanasatubbedho pāricchattako koviḷāro, tassa heṭṭhā saṭṭhiyojanāyāmā paññāsayaḥyojanavittatā pañcadasayaḥyojanubbedhā jayakusumapupphavaṇṇā paṇḍukambalasilā, yassā mudutāya sakkassa nisīdato upaḍḍhakāyo anupavisatī”ti.

Taṃ sutvā rājā tattha gantukāmo cakkaratanaṃ abbhukkiri. Taṃ ākāse patiṭṭhāsi saddhiṃ caturaṅginiyā senāya. Atha dvinnā devalokānaṃ vemajjhato cakkaratanaṃ otarivā pathaviyaṃ patiṭṭhāsi saddhiṃ pariṇāyakaratanapamukhāya caturaṅginiyā senāya. Rājā ekakova tāvatimsabhavanaṃ agamāsi. Sakko - “mandhātā āgato”ti sutvāva tassa paccuggamaṃ katvā - “svāgataṃ, te mahārāja, sakaṃ te mahārāja, anusāsa mahārājā”ti vatvā saddhiṃ nātakehi rajjaṃ dve bhāge katvā ekaṃ bhāgamadāsi. Rañña tāvatimsabhavane patiṭṭhitamattasseva manussabhāvo vigacchi, devabhāvo pāturahosi. Tassa kira sakkena saddhiṃ paṇḍukambalasilāyaṃ nisinnassa akkhinimisamattena nānattaṃ paññāyati. Taṃ asallakkhenta devā sakkassa ca tassa ca nānatte muyhanti. So tattha dibbasampattiṃ anubhavamāno yāva chattiṃsa sakkā uppajjitvā cutā, tāva rajjaṃ kāretvā atittova kāmehi tato cavitvā attano uyyāne patiṭṭhito vātātapena phuṭṭhagatto kālamakāsi.

Cakkaratane pana puna pathaviyaṃ patitṭhite pariṇāyakaratanāṃ suvaṇṇapaṭṭe mandhātu upāhanāṃ likhāpetvā idaṃ mandhātu rajjanti rajjamanusāsi. Tepi tīhi dīpehi āgatamanussā puna gantuṃ asakkontā pariṇāyakaratanāṃ upasaṅkamitvā - “deva, mayaṃ rañño ānubhāvena āgatā, idāni gantuṃ na sakkoma, vasanaṭṭhānaṃ no dehī”ti yāciṃsu. So tesāṃ ekamekaṃ janapadamadāsi. Tattha pubbavidehato āgatamanussehi āvasitapadeso tāyeva purimasaññāya - “videharaṭṭha”nti nāmaṃ labhi, aparagoyānato āgatamanussehi āvasitapadeso “aparantajanapado”ti nāmaṃ labhi, uttarakuruto āgatamanussehi āvasitapadeso “kururaṭṭha”nti nāmaṃ labhi, bahuke pana gāmanigamādayo upādāya bahuvacanena vohariyati. Tena vuttaṃ - “kurūsu viharatī”ti.

Kammāsadhammaṃ nāma kurūnaṃ nigamoti kammāsadhammanti ettha keci dha-kārassa da-kārena atthaṃ vaṇṇayanti. Kammāso ettha damitoti kammāsadammo. Kammāsoti kammāsapādo porisādo vuccati. Tassa kira pāde khāṇukena viddhaṭṭhāne vaṇo ruhanto cittadārusadiso hutvā ruhi. Tasmā kammāsapādoti paññāyittha. So ca tasmīṃ okāse damito porisādabhāvato paṭisedhito. Kena? Mahāsattena. Katarasmīṃ jātaketi? Mahāsutasomajātaketi eke. Ime pana therā jayaddisajātaketi vadanti. Tadā hi mahāsattena kammāsapādo damito. Yathāha -

“Putto yadā homi jayaddisassa;
Pañcālaraṭṭhadhipatissa atrajo.
Cajitvāna pāṇaṃ pitaraṃ pamocayim;
Kammāsapādampi cahaṃ pasādayi”nti.

Keci pana dha-kāreneva atthaṃ vaṇṇayanti. Kurūraṭṭhavāsīnaṃ kira kuruvattadhammo, tasmīṃ kammāso jāto, tasmā taṃ ṭhānaṃ kammāso ettha dhammo jātoti kammāsadhammanti vuccati. Tattha nivṛṭṭhanigamassāpi etadeva nāmaṃ. Bhumavacanena kasmā na vuttanti. Avasanokāsato. Bhagavato kira tasmīṃ nigame vasanokāso koci vihāro nāma nāhosi. Nigamato pana apakkamma aññatarasmīṃ udakasampanne ramaṇīye bhūmibhāge mahāvanasaṇḍo ahosi tattha bhagavā vihāsi, taṃ nigamaṃ gocaragāmaṃ katvā. Tasmā evamettha attho veditabbo - “kurūsu viharati kammāsadhammaṃ nāma kurūnaṃ nigamo, taṃ gocaragāmaṃ katvā”ti.

Āyasmāti piyavacanametāṃ, gāravavacanametāṃ. Ānandoti tassa therassa nāmaṃ. Ekamantanti bhāvanapuṃsakaniddeso - “visamaṃ candimasūriyā parivattanti”tiādīsu viya. Tasmā yathā nisinno ekamantaṃ nisinno hoti, tathā nisīdīti evamettha attho daṭṭhabbo. Bhummatthe vā etaṃ upayogavacanāṃ nisīdīti upāvisi. Paṇḍitā hi garuṭṭhāniyaṃ upasaṅkamitvā āsanakusalatāya ekamantaṃ nisīdanti. Ayañca tesāṃ aññataro, tasmā ekamantaṃ nisīdi.

Kathaṃ nisinno kho pana ekamantaṃ nisinno hotīti? Cha nisajjadose vajjetvā. Seyyathidaṃ - atidūraṃ, accāsannaṃ, uparivātaṃ, unnatappadesaṃ, atisammukhaṃ, atipacchāti. Atidūre nisinno hi sace kathetukāmo hoti, uccāsaddena kathetabbaṃ hoti. Accāsanne nisinno saṅghaṭṭanaṃ karoti. Uparivāte nisinno sarīragandhena bādhati. Unnatappadese nisinno agāravaṃ pakāseti. Atisammukhā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, cakkhunā cakkhuṃ āhacca daṭṭhabbaṃ hoti. Atipacchā nisinno sace daṭṭhukāmo hoti, gīvaṃ parivattetvā daṭṭhabbaṃ hoti. Tasmā ayampi tikkhattuṃ bhagavantaṃ padakkhiṇaṃ katvā sakkaccaṃ vanditvā ete cha nisajjadose vajjetvā dakkhiṇajāṇumaṇḍalassa abhimukhaṭṭhāne chabbaṇṇaṃ

buddharasmīnaṃ anto pavisitvā pasannalākhārasaṃ vigāhanto viya suvaṇṇapaṭaṃ pārupanto viya rattuppalamālāvitānamajjhaṃ pavisanto viya ca dhammabhaṇḍāgāriko āyasmā ānando nisīdi. Tena vuttaṃ - “ekamantaṃ nisīdī”ti.

Kāya pana velāya, kena kāraṇena ayamāyasmā bhagavantaṃ upasaṅkamantoti? Sāyanhavelāyaṃ paccayākārapañhapucchanakāraṇena. Taṃ divasaṃ kirāyamāyasmā kulasaṅgahatthāya gharadvāre gharadvāre saḥassabhaṇḍikaṃ nikkhipanto viya kammāsadhammagāmaṃ piṇḍāya caritvā piṇḍapāṭapaṭikkanto satthu vattaṃ dassetvā satthari gandhakuṭiṃ pavittṭhe satthāraṃ vanditvā attano divāṭṭhānaṃ gantvā antevāsikesu vattaṃ dassetvā paṭikkantesu divāṭṭhānaṃ paṭisammajjitvā cammakkaṇḍaṃ paññāpetvā udakatumbato udakaṃ gahetvā udakena hatthapāde sītale katvā pallaṅkaṃ ābhujitvā nisinno sotāpatti phalasamāpattiṃ samāpajji. Atha paricchinnakālavasena samāpattito utthāya paccayākāre ñāṇaṃ otāresi. So - “avijjāpaccayā saṅkhārā”tiādito paṭṭhāya antaṃ, antato paṭṭhāya ādiṃ, ubhayantato paṭṭhāya majjhaṃ, majjhato paṭṭhāya ubho ante pāpento tikkhattuṃ dvādasapadaṃ paccayākāraṃ sammāsī. Tassevaṃ sammasantassa paccayākāro vibhūto hutvā uttānakuttānako viya upaṭṭhāsī.

Tato cintesi - “ayaṃ paccayākāro sabbabuddhehi - ‘gambhīro ceva gambhīrāvabhāso cā’ti kathito, mayhaṃ kho pana padesaṇṇe tṭhitassa sāvakassa sato uttāno vibhūto pākaṭo hutvā upaṭṭhāti, mayhaṃyeva nu kho esa uttānako hutvā upaṭṭhāti, udāhu aññesampī”ti? Athassa etadahosi - “handāhaṃ imaṃ pañhaṃ gahetvā bhagavantaṃ pucchāmi, addhā me bhagavā imaṃ atthupattiṃ katvā sālindaṃ sineruṃ ukkhipanto viya ekaṃ suttanta kathaṃ kathetvā dassessati. Buddhānañhi vinayapaññattiṃ, bhummantaraṃ, paccayākāraṃ, samayantaranti imāni cattāri tṭhānāni patvā gajjitaṃ mahantaṃ hoti, ñāṇaṃ anupavisati, buddhaññāssa mahantabhāvo paññāyati, desanā gambhīrā hoti tilakkhaṇabbhāhatā suññatapaṭisaṃyuttā”ti.

So kiñcāpi pakatiyāva ekadivase satavārampi saḥassavārampi bhagavantaṃ upasaṅkamanto na ahetuakāraṇena upasaṅkamati, taṃ divasaṃ pana imaṃ pañhaṃ gahetvā - “imaṃ buddhagandhahatthiṃ āpajja ñāṇakoñcanādaṃ sossāmi, buddhasīhaṃ āpajja ñāṇasīhanādaṃ sossāmi, buddhasindhavaṃ āpajja ñāṇapadavikkamaṃ passissāmi”ti cintetvā divāṭṭhānā utthāya cammakkaṇḍaṃ papphoṭetvā ādāya sāyanhasamaye bhagavantaṃ upasaṅkami. Tena vuttaṃ - “sāyanhavelāyaṃ paccayākārapañhapucchanakāraṇena upasaṅkamanto”ti.

Yāva gambhīroti ettha yāvasaddo pamāṇātikkame, atikkamma pamāṇaṃ gambhīro, atigambhīroti attho. Gambhīrāvabhāsoti gambhīrova hutvā avabhāsati, dissatīti attho. Ekañhi uttānameva gambhīrāvabhāsaṃ hoti pūtipaṇṇādivasena kāḷavaṇṇapurāṇaudakaṃ viya. Tañhi jāṇuppaṃāṇampi sataporisaṃ viya dissati. Ekaṃ gambhīraṃ uttānāvabhāsaṃ hoti maṇigaṅgāya vippasannaudakaṃ viya. Tañhi sataporisampi jāṇuppaṃāṇaṃ viya khāyati. Ekaṃ uttānaṃ uttānāvabhāsaṃ hoti cāṭiādīsu udakaṃ viya. Ekaṃ gambhīraṃ gambhīrāvabhāsaṃ hoti sinerupādakamahāsamudde udakaṃ viya. Evaṃ udakameva cattāri nāmāni labhati. Paṭiccasamuppāde panetaṃ natthi. Ayañhi gambhīro ceva gambhīrāvabhāso cāti ekameva nāmaṃ labhati. Evarūpo samānopi atha ca pana me uttānakuttānako viya khāyati, yadidaṃ acchariyaṃ, bhante, abbhutaṃ bhanteti. Evaṃ attano vimhayaṃ pakāsento pañhaṃ pucchitvā tuṇhībhūto nisīdi.

Bhagavā tassa vacanaṃ sutvā - “ānando bhavaggaḡaḡaḡāya hatthaṃ pasārento viya, sineruṃ chinditvā miṇḡaṃ nīharituṃ vāyamamāno viya, vinā nāvāya mahāsamuddaṃ taritukāmo viya, pathaviṃ parivattetvā pathavojaṃ gaḡetuṃ vāyamamāno viya buddhavisayaapaṇḡhaṃ attano uttānaṃ vadati. Handassa gambhīrabhāvaṃ ācikkhissāmi”ti cintetvā mā hevantiādimāha.

Tattha mā hevanti ha-kāro nipātamattaṃ. Evaṃ mā bhaṇīti attho. Mā hevanti ca idaṃ vacanaṃ bhagavā āyasmantaṃ ānandaṃ ussādentopi bhaṇati apasādentopi.

Ussādanāvaṇṇanā

Tattha ussādento - ānanda, tvaṃ mahāpaṇḡo visadaṇḡo, tena te gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya khāyati. Aṇḡesaṃ panaṣa uttānakoti na sallakkhetabbo, gambhīroyeva ca gambhīrāvabhāso ca. Tattha catasso upamā vadanti. Chamāse subhojanarasapuṭṡhassa kira katayogassa mahāmallassa samajjasamaye katamallapāsāṇaparicayassa yuddhabhūmiṃ gaḡchantassa antarā mallapāsāṇaṃ dassesuṃ, so - kiṃ etanti āha. Mallapāsāṇoti. Āharatha nanti. Ukkhipituṃ na sakkomāti vutte sayam gantvā kuḡiṃ imassa bhāriyatṡṡhānanti vatvā dvīhi hatthehi dve pāsāṇe ukkhipitvā kīḡaḡuḡe viya khipitvā agamāsi. Tattha mallassa mallapāsāṇo lahukopi na aṇḡesaṃ lahukoti vattabbo. Chamāse subhojanarasapuṭṡho mallo viya hi kappasatasahassaṃ abhinīhārasampanno āyasmā ānando, yathā mallassa mahābalatāya mallapāsāṇo lahuko, evaṃ therassa mahāpaṇḡātāya paṭiccasamuppādo uttāno, so aṇḡesaṃ uttānoti na vattabbo.

Mahāsamudde ca timināma maccho dviyojanasatiko timiṇḡalo tiyojanasatiko, timipiṇḡalo catuyojanasatiko timirapiṇḡalo paṇcayojanasatiko, ānando timinando ajjhāroho mahātimīti ime cattāro yojanasahassikā. Tattha timirapiṇḡaleneva dīpenti. Tassa kira dakkhiṇakaṇḡaṃ cālentassa paṇcayojanasate padese udakaṃ calati. Tathā vāmakaṇḡaṃ. Tathā naṇḡuṡṡhaṃ, tathā sīsaṃ. Dve pana kaṇḡe cāletvā naṇḡuṡṡhena udakaṃ paharitvā sīsaṃ aparāparaṃ katvā kīḡituṃ āraddhassa sattaṡṡhayojanasate padese bhājane pakkhipitvā uddhane āropitaṃ viya udakaṃ pakkuthati, tiyojanasatamatte padese udakaṃ piṡṡhiṃ chādetuṃ na sakkoti. So evaṃ vadeyya - “ayaṃ mahāsamuddo gambhīro gambhīroti vadanti kutassa gambhīratā, mayaṃ piṡṡhipaṭicchādanamattampi udakaṃ na labhāmā”ti. Tattha kāyupapannassa timirapiṇḡalassa mahāsamuddo uttānoti, aṇḡesaṃ khuddakamacchānaṃ uttānoti na vattabbo, evameva ṇāṇupapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti, aṇḡesampi uttānoti na vattabbo.

Supaṇḡarājā ca diyaḡḡhoyojanasatiko, tassa dakkhiṇapakkho paṇḡāsayojaniko hoti tathā vāmapakkho, piṇchavaṡṡi saṡṡhiyojanikā, gīvā tiṃsayojanikā, mukhaṃ navayojanaṃ, pādā dvādasayojanikā. Tasmīṃ supaṇḡavātaṃ dassetuṃ āraddhe sattaṡṡhayojanasataṃ ṡhānaṃ nappahoti. So evaṃ vadeyya - “ayaṃ ākāso ananto anantoti vadanti, kutassa anantatā, mayaṃ pakkhavātappasāraṇokāsampi na labhāmā”ti. Tattha kāyupapannassa supaṇḡaraṇḡo ākāso parittoti, aṇḡesaṃ khuddakapakkhīnaṃ parittoti na vattabbo, evameva ṇāṇupapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti, aṇḡesampi uttānoti na vattabbo.

Rāhu asurindo pana pādantato yāva kesantā yojanānaṃ cattāri saḡassāni aṡṡha ca satāni hoti. Tassa dvinnaṃ bāhānaṃ antaraṃ dvādasayojanasatikaṃ. Bahalattena chayojanasatikaṃ. Hatthapādatalāni tiyojanasatikāni, tathā mukhaṃ. Ekekaṃ aṇḡulipabbaṃ paṇḡāsayojanaṃ, tathā bhamukantaraṃ. Nalāṡaṃ tiyojanasatikaṃ.

Sīsaṃ navayojanasatikāṃ. Tassa mahāsamuddaṃ otiṇṇassa gambhīraṃ udakaṃ jāṇuppaṃāṇaṃ hoti. So evaṃ vadeyya - “ayaṃ mahāsamuddo gambhīro gambhīro vadanti, kutassa gambhīratā, mayaṃ jāṇuppaṭicchādanamattampi udakaṃ na labhāmā”ti. Tattha kāyupapannassa rāhuno mahāsamuddo uttānoti, aññesaṃ uttānoti na vattabbo, evameva ñāṇupapannassa therassa paṭiccasamuppādo uttānoti, aññesampi uttānoti na vattabbo. Etamatthaṃ sandhāya bhagavā - “mā hevaṃ, ānanda, avaca; mā hevaṃ, ānanda avacā”ti āha.

Therassa hi catūhi kāraṇehi gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānoti upaṭṭhāti. Katamehi catūhi? Pubbūpanissayasampattiya, titthavāseṇa, sotāpannatāya, bahussutabhāvenāti.

Pubbūpanissayasampattikathā

Ito kira satasahassime kappe padumuttaro nāma satthā loke uppajji. Tassa haṃsavatī nāma nagaraṃ ahosi, ānando nāma rājā pitā, sumedhā nāma devī mātā, bodhisatto uttarakumāro nāma ahosi. So puttassa jātadivase mahābhinnikkhamaṇaṃ nikkhamma pabbajitvā padhānamanuyuñjanto anukkamena sabbaññutaṃ patvā - “anekajātisaṃsāra”nti udānaṃ udānetvā sattāhaṃ bodhipallaṅke vītināmetvā pathaviyaṃ ṭhapessāmīti pādaṃ abhinīhari. Atha pathaviṃ bhinditvā mahantaṃ padumaṃ utṭhāsi. Tassa dhurapattāni navutihatthāni, kesaraṃ tiṃsahatthaṃ, kaṇṇikā dvādasahatthā, navaghaṭappamāṇo reṇu ahosi.

Satthā pana ubbedhato aṭṭhapaṇṇāsahatthubbedho ahosi. Tassa ubhinnaṃ bāhānamantaraṃ aṭṭhārasahatthaṃ, nalāṭaṃ pañcahatthaṃ, hatthapādā ekādasahatthā. Tassa ekādasahatthena pādena dvādasahatthāya kaṇṇikāya akkantaṃ mattāya navaghaṭappamāṇo reṇu utṭhāya aṭṭhapaṇṇāsahatthaṃ padesaṃ uggantvā okiṇṇamanosilācuṇṇaṃ viya paccokiṇṇo. Tadupādāya bhagavā padumuttarotveva paññāyittha. Tassa devilo ca sujāto ca dve aggasāvaka ahesuṃ. Amitā ca asamā ca dve aggasāvikā. Sumano nāma upaṭṭhāko. Padumuttaro bhagavā pitusaṅgahaṃ kurumāno bhikkhusatasahassaparivāro haṃsavatīyā rājadhāniyā vasati.

Kaṇiṭṭhabhātā panassa sumanakumāro nāma. Tassa rājā haṃsavatito vīsatiyojanasate ṭhāne bhogagāmaṃ adāsi. So kadāci āgantvā pitarañca satthārañca passati. Athekadivasaṃ paccanto kupito. Sumano rañño pesesi - “paccanto kupito”ti. Rājā “mayā tvaṃ tattha kasmā ṭhapito”ti paṭipesesi. So nikkhamma core vūpasametvā - “upasanto, deva, janapado”ti rañño pesesi. Rājā tuṭṭho - “sīghaṃ mama putto āgacchatū”ti āha. Tassa saḥassamattā amaccā honti. So tehi saddhiṃ antarāmagge mantesi - “mayhaṃ pitā tuṭṭho, sace me varaṃ deti, kiṃ gaṇhāmī”ti. Atha naṃ ekacce “hatthiṃ gaṇhatha, assaṃ gaṇhatha, rathaṃ gaṇhatha, janapadaṃ gaṇhatha, sattaratanāni gaṇhathā”ti āhaṃsu. Apare - “tumhe pathavissarassa puttā, tumhākaṃ dhaṇaṃ na dullabhaṃ, laddhampi cetāṃ sabbaṃ pahāya gamaṇīyaṃ, puñṇameva ekaṃ ādāya gamaṇīyaṃ; tasmā te deve varaṃ dadamāne temāsaṃ padumuttaraṃ bhagavantaṃ upaṭṭhātuṃ varaṃ gaṇhathā”ti. So - “tumhe mayhaṃ kalyāṇamittā, na mama cetā atthi, tumhehi pana uppāditaṃ, evaṃ karissāmī”ti gantvā pitaraṃ vanditvā pitarāpi āliṅgetvā tassa matthake cumbitvā - “varaṃ te putta, demī”ti vutte “sādhū mahārāja, icchāmaṃ mahārāja bhagavantaṃ temāsaṃ catūhi paccayehi upaṭṭhahanto jīvitaṃ avaṇṇhaṃ kātuṃ, imameva varaṃ dehi”ti āha. “Na sakkā tāta, aññaṃ varehi”ti vutte “deva, khattiyānaṃ nāma dve

kathā natthi, etameva dehi, na me aññenattho”ti. Tāta buddhānaṃ nāma cittaṃ dujjānaṃ, sace bhagavā na icchissati, mayā dinnepi kiṃ bhavissatīti? So - “sādhū, deva, ahaṃ bhagavato cittaṃ jānissāmi”ti vihāraṃ gato.

Tena ca samayena bhattakiccaṃ niṭṭhapetvā bhagavā gandhakuṭiṃ pavittṭho hoti. So maṇḍalamāle sannisinnānaṃ bhikkhūnaṃ santikaṃ agamāsi. Te taṃ āhaṃsu - “rājaputta, kasmā āgatosī”ti? Bhagavantaṃ dassanāya, dassetha me bhagavantanti. Na mayaṃ, rājaputta, icchiticchitakkhaṇe satthāraṃ daṭṭhuṃ labhāmāti. Ko pana, bhante, labhatīti? Sumanatthero nāma rājaputtāti. “So kuhiṃ, bhante, thero”ti. Therassa nisinnaṭṭhānaṃ pucchitvā gantvā vanditvā - “icchāmahaṃ, bhante, bhagavantaṃ passitum, dassetha me”ti āha. Thero - “ehi rājaputtā”ti taṃ gahetvā taṃ gandhakuṭipariveṇe ṭhapetvā gandhakuṭiṃ abhiruhi. Atha naṃ bhagavā - “sumana, kasmā āgatosī”ti āha. Rājaputto, bhante, bhagavantaṃ dassanāya āgatoti. Tena hi bhikkhu āsanaṃ paññāpehīti. Thero āsanaṃ paññāpesi, nisīdi bhagavā paññatte āsane. Rājaputto bhagavantaṃ vanditvā paṭisanthāraṃ akāsi. Kadā āgatosi rājaputtāti? Bhante, tumhesu gandhakuṭiṃ pavittṭhesu. Bhikkhū pana - “na mayaṃ icchiticchitakkhaṇe bhagavantaṃ daṭṭhuṃ labhāmā”ti maṃ therassa santikaṃ pāhesum. Thero pana ekavacaneneva dassesi. Thero, bhante, tumhākaṃ sāsane vallabho maññeti. Āma rājakumāra, vallabho esa bhikkhu mayhaṃ sāsaneti. Bhante, buddhānaṃ sāsane kiṃ katvā vallabho hotīti? Dānaṃ datvā sīlaṃ samādiyitvā uposathakammaṃ katvā kumārāti. Bhagavā, ahaṃ thero viya buddhasāsane vallabho hotukāmo, temāsaṃ me vassāvāsaṃ adhivāsethāti. Bhagavā - “atthi nu kho tattha gatena attho”ti oloketvā atthīti disvā “suññāgāre, kho rājakumāra tathāgatā abhiraṃantī”ti āha. Kumāro “aññātaṃ bhagavā, aññātaṃ sugatā”ti vatvā “ahaṃ, bhante, purimataraṃ gantvā vihāraṃ kāremi, mayā pesite bhikkhusatasahassena saddhiṃ āgacchathā”ti paṭiññaṃ gahetvā pitusantikaṃ gantvā “dinnā me, deva, bhagavatā paṭiñña, mayā pahite bhagavantaṃ peseyyāthā”ti pitaraṃ vanditvā nikkhamitvā yojane yojane vihāraṃ kāretvā vīsayojanasataṃ addhānaṃ gantvā attano nagare vihāraṭṭhānaṃ vicinanto sobhanaṃ nāma kuṭumbikassa uyyānaṃ disvā satasahassena kiṇitvā satasahassaṃ vissajjetvā vihāraṃ kāresi. Tattha bhagavato gandhakuṭiṃ sesabhikkhūnañca rattitṭhānadivāṭṭhānatthāya kuṭiṇemaṇḍape kārāpetvā pākāraparikkhepe katvā dvārakoṭṭhakañca niṭṭhapetvā pitusantikaṃ pesesi - “niṭṭhitaṃ mayhaṃ kiccaṃ, satthāraṃ paṇiṇathā”ti.

Rājā bhagavantaṃ bhojetvā - “bhagavā, sumanassa kiccaṃ niṭṭhitaṃ, tumhākaṃ gamanaṃ paccāsīsatī”ti āha. Bhagavā satasahassabhikkhuparivāro yojane yojane vihāresu vasamāno agamāsi. Kumāro “satthā āgato”ti sutvā yojanaṃ paccuggantvā mālādīhi pūjayamāno vihāraṃ pavesetvā -

“Satasahassena me kītaṃ, satasahassena māpitaṃ;
Sobhanaṃ nāma uyyānaṃ, paṭiggaṇha mahāmunī”ti.

Vihāraṃ niyyātesi. So vassūpanāyikadivase dānaṃ datvā attano puttadāre ca amacce ca pakkosāpetvā āha - “ayaṃ satthā amhākaṃ santikaṃ dūrato āgato, buddhā ca nāma dhammagaruno na āmisagarukā. Tasmā ahaṃ temāsaṃ dve sātāke nivāsetvā dasa sīlāni samādiyitvā idheva vasissāmi, tumhe khīṇāsavasatasahassassa imināva nīhārena temāsaṃ dānaṃ dadeyyāthā”ti.

So sumanattherassa vasanaṭṭhānasabhāgeyeva ṭhāne vasanto yaṃ thero bhagavato vattaṃ karoti, taṃ sabbaṃ disvā “imasmim ṭhāne ekantavallabho esa thero, etasseva me ṭhānantaraṃ patthetuṃ vaṭṭatī”ti cintetvā upakaṭṭhāya pavāraṇāya gāmaṃ pavisitvā sattāhaṃ mahādānaṃ datvā sattame divase bhikkhusatasahassassa pādamūle ticivaraṃ ṭhapetvā bhagavantaṃ vanditvā - “bhante, yadetaṃ mayā magge yojanantarikaṃ yojanantarikaṃ vihāraṃ kārāpanato paṭṭhāya puññaṃ kataṃ, taṃ neva sakkasampattiṃ, na mārasampattiṃ, na brahmasampattiṃ patthayantena, buddhassa pana upaṭṭhākabhāvaṃ patthayantena kataṃ. Tasmā ahampi, bhagavā, anāgate sumanatthero viya buddhassa upaṭṭhāko bhaveyya”nti pañcapaṭiṭṭhitena nipatitvā vandi.

Bhagavā - “mahantaṃ kulaputtassa cittaṃ, samijjhissati nu kho no”ti olokeno - “anāgate ito satasahassime kappe gotamo nāma buddho uppajjissati, tasseva upaṭṭhāko bhavissatī”ti ñatvā -

“Icchitaṃ patthitaṃ tuyhaṃ, sabbameva samijjhatu;
Sabbe pūrentu saṅkappā, cando pannaraso yathā”ti.

Āha. Kumāro taṃ sutvā - “buddhā nāma advejjhakathā hontī”ti dutiyadivaseyeva tassa bhagavato pattacivaraṃ gahetvā piṭṭhito piṭṭhito gacchanto viya ahosi. So tasmim buddhuppāde vassasatasahassaṃ dānaṃ datvā sagge nibbattitvā kassapabuddhakālepi piṇḍāya carato therassa pattaḡgahaṇatthaṃ uttarisāṭakaṃ datvā pūjamakāsi. Puna sagge nibbattitvā tato cuto bārāṇasirājā hutvā aṭṭhannaṃ paccekabuddhānaṃ paṇṇasālāyo kāretvā maṇiādhārake upaṭṭhapetvā catūhi paccayehi dasavassasahassāni upaṭṭhānaṃ akāsi. Etāni pākaṭaṭṭhānāni.

Kappasatasahassaṃ pana dānaṃ dadamānova amhākaṃ bodhisattena saddhiṃ tusitapure nibbattitvā tato cuto amitodanasakkassa gehe paṭisandhiṃ gahetvā anupubbena katābhiniikkhamano sammāsambodhiṃ patvā paṭhamagamanena kapilavatthuṃ āgantvā tato nikkhamante bhagavati bhagavato parivāratthaṃ rājakumāresu pabbajitesu bhaddiyādīhi saddhiṃ nikkhamitvā bhagavato santike pabbajitvā nacirasseva āyasmato puṇṇassa mantāṇiputtassa santike dhammakathaṃ sutvā sotāpattiṃ patitṭhahi. Evamesa āyasmā pubbūpanissayasampanno tassimāya pubbūpanissayasampattiyā gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya upaṭṭhāsi.

Titthavāsādivaṇṇanā

Titthavāsoti punappunaṃ garūnaṃ santike uggahaṇasavanaparipucchanadhāraṇāni vuccanti. So therassa ativiya parisuddho, tenāpissāyaṃ gambhīropi paṭiccasamuppādo uttānako viya upaṭṭhāsi.

Sotāpannānañca nāma paccayākāro uttānakova hutvā upaṭṭhāti, ayañca āyasmā sotāpanno. Bahussutānañca catuhatthe ovarake padīpe jalamāne mañcapīṭhaṃ viya nāmarūpaparicchedo pākaṭo hoti, ayañca āyasmā bahussutānaṃ aggo hoti, bāhusaccānubhāvenapissa gambhīropi paccayākāro uttānako viya upaṭṭhāsi.

Paṭiccasamuppādagambhīratā

Tattha atthagambhīratāya, dhammagambhīratāya, desanāgambhīratāya, paṭivedhagambhīratāyāti catūhi ākārehi paṭiccasamuppādo gambhīro nāma.

Tattha jarāmarañassa jātipaccayasambhūtasamudāgataṭṭho gambhīro...pe...
saṅkhārānaṃ avijjāpaccayasambhūtasamudāgataṭṭho gambhīroti ayaṃ
atthagambhīratā.

Avijjāya saṅkhārānaṃ paccayaṭṭho gambhīro...pe... jātiyā jarāmarañassa paccayaṭṭho
gambhīroti ayaṃ dhammagambhīratā.

Katthaci sutte paṭiccasamuppādo anulomato desiyati, katthaci paṭilomato, katthaci
anulomapaṭilomato, katthaci majjhato paṭṭhāya anulomato vā paṭilomato vā
anulomapaṭilomato vā, katthaci tisandhi catusaṅkhepo, katthaci dvisandhi
tisaṅkhepo, katthaci ekasandhi dvisaṅkhepoti ayaṃ desanāgambhīratā.

Avijjāya pana aññānaadassanasaccāpaṭivedhaṭṭho gambhīro, saṅkhārānaṃ
abhisaṅkharaṇāyūhanasārāgavirāgaṭṭho, viññānaassa
suññataabyāpāraasaṅkantipaṭisandhipātubhāvaṭṭho, nāmarūpassa
ekuppādaviniḍḍhagāvinibbhoganamanaruppanaṭṭho, saḷāyatanassa
adhipatilokadvārakkhettaṭṭho, phassa
phusanaṅgaṭṭho, vedanāya
ārammaṇasānubhavanasukhadukkhamaññānaṭṭho, taṇhāya
abhinanditaajjhosaṇasāritālatātaṇhānaṭṭho, upādānaassa
ādānaṭṭho, bhavassa
āyūhanābhisaṅkharaṇayonigatiṭṭho, jātiyā
jātiṭṭho, jarāmarañassa
khaṇavayabhedavipariṇāmaṭṭho gambhīroti. Evaṃ yo avijjādīnaṃ sabhāvo, yena
paṭivedhena avijjādayo sarasalakkaṇato paṭividdhā honti; so gambhīroti ayaṃ
paṭivedhagambhīratāti veditabbā. Sā sabbāpi therassa uttānakā viya upaṭṭhāsi. Tena
bhagavā āyasmantaṃ ānandaṃ ussādeti - “mā heva”ntiādimāha. Ayañcettha
adhippāyo - ānanda, tvaṃ mahāpaṇṇo visadaññaṃ, tena te gambhīropi
paṭiccasamuppādo uttānako viya khāyati, tasmā - “mayhameva nu kho esa uttānako
hutvā upaṭṭhāti, udāhu aññesampi”ti mā evaṃ avacāti.

Apasādanāvaṇṇanā

Yaṃ pana vuttaṃ - “apasādeti”ti, tattha ayaṃ adhippāyo - ānanda, “atha ca pana
me uttānakuttānako viya khāyati”ti mā hevaṃ avaca. Yadi hi te esa uttānakuttānako
viya khāyati, kasmā tvaṃ attano dhammatāya sotāpanno nāhosi, mayā dinnanayeve
ṭhatvā sotāpattimaggaṃ paṭivijjhasi. Ānanda, idaṃ nibbānameva gambhīraṃ,
paccayākāro pana tava uttānako jāto, atha kasmā oḷārikaṃ kāmarāgasamyojanaṃ
paṭighasamyojanaṃ, oḷārikaṃ kāmarāgānusayaṃ paṭighānusayanti ime cattāro
kilese samugghāṭetvā sakadāgāmiphalaṃ na sacchikarosi? Teyeve aṇusahagata
cattāro kilese samugghāṭetvā anāgāmiphalaṃ na sacchikarosi? Rūparāgādīni pañca
samyojanāni, bhavarāgānusayaṃ, mātānusayaṃ, avijjānusayanti ime aṭṭha kilese
samugghāṭetvā arahattaṃ na sacchikarosi?

Kasmā ca sataṣaṇṇakappādhikaṃ ekaṃ asaṅkhyeyyaṃ pūritapāramino
sāriputtamoggallānā viya sāvakaṃ pāramiññaṃ nappaṭivijjhasi?
Sataṣaṇṇakappādhikāni dve asaṅkhyeyyāni pūritapāramino paccekabuddhā viya ca
paccekabodhiññaṃ nappaṭivijjhasi? Yadi vā te sabbathāva esa uttānako hutvā
upaṭṭhāti, atha kasmā sataṣaṇṇakappādhikāni cattāri aṭṭha soḷasa vā
asaṅkhyeyyāni pūritapāramino buddhā viya sabbaññutaññaṃ na sacchikarosi? Kiṃ
anattikosi etehi visesādhigamehi, passa yāvaṇca te aparaddhaṃ, tvaṃ nāma

sāvako padesañāṇe t̥hito atigambhīraṃ paccayākāraṃ - “uttānako me upaṭṭhātī”ti vadasi, tassa te idaṃ vacanaṃ buddhānaṃ kathāya paccanīkaṃ hoti, na tādīsena nāma bhikkhunā buddhānaṃ kathāya paccanīkaṃ kathetabbanti yuttametaṃ.

Nanu mayhaṃ, ānanda, idaṃ paccayākāraṃ paṭivijjhituṃ vāyamantasseva sataṣaṣṣakappādhikāni cattāri asaṅkhyeyyāni atikkantāni? Paccayākāraṃ paṭivijjhanatthāya ca pana me adinnaṃ dānaṃ nāma natthi, apūritapāramī nāma natthi. Paccayākāraṃ paṭivijjhassāmīti pana me nirussāhaṃ viya mārabalaṃ vidhamantassa ayaṃ mahāpathavī dvaṅgulamattampi na kampi tathā paṭhamayāme pubbenivāsaṃ, majjhimayāme dibbacakkhuṃ sampādentassa. Pacchimayāme pana me balavapaccūsasamaye - “avijjā saṅkhārānaṃ navahi ākārehi paccayo hotī”ti diṭṭhamatteva dasaṣaṣṣilokadhātu ayadaṇḍakena ākoṭitakaṃsatālaṃ viya viravasataṃ viravasahassaṃ muñcamānā vātāhate paduminipaṇṇe udakabindu viya kampittha. Evaṃ gambhīro cāyaṃ, ānanda, paṭiccasamuppādo, gambhīrāvabhāso ca. Etassa ānanda, dhammassa ananubodhā...pe... nātivattatīti.

Etassa dhammassāti etassa paccayadhammassa. Ananubodhāti ñātapariññāvasena ananubujjhanā. Appaṭivedhāti tīraṇappahānapariññāvasena appaṭivijjhanā. Tantākulakajātāti tantaṃ viya ākulakajātā. Yathā nāma dunnikkhattaṃ mūsikacchinnaṃ pesakārānaṃ tantaṃ tahiṃ tahiṃ ākulaṃ hoti, idaṃ aggaṃ idaṃ mūlanti aggena vā aggaṃ mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaraṃ hoti; evameva sattā imasmiṃ paccayākāre khalitā ākulā byākulā honti, na sakkonti taṃpaccayākāraṃ ujum kātuṃ. Tattha tantaṃ paccattapurisakāre t̥hatvā sakkāpi bhaveyya ujum kātuṃ, t̥hapetvā pana dve bodhisatte aññe sattā attano dhammatāya paccayākāraṃ ujum kātuṃ samatthā nāma natthi. Yathā pana ākulaṃ tantaṃ kañjiyaṃ datvā kocchena pahataṃ tattha tattha gulakajātaṃ hoti gaṇṭhibaddhaṃ, evamime sattā paccayesu pakkhalitvā paccaye ujum kātuṃ asakkontā dvāsaṭṭhidit̥thagatavasena ākulakajātā honti, gaṇṭhibaddhā. Ye hi keci diṭṭhigatanissitā, sabbe paccayākāraṃ ujum kātuṃ asakkontāyeva.

Kulāgaṇṭhikajātāti kulāgaṇṭhikaṃ vuccati pesakārakañjiyasuttaṃ. Kulā nāma sakuṇikā, tassā kulāvakotipi eke. Yathā hi tadubhayampi ākulaṃ aggena vā aggaṃ mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaranti purimanayeneva yojetabbaṃ.

Muñjapabbajabhūtāti muñjatiṇaṃ viya pabbajatiṇaṃ viya ca bhūtā. Yathā tāni tiṇāni koṭṭetvā katarajju jiṇṇakāle katthaci patitaṃ gahetvā tesam tiṇānaṃ idaṃ aggaṃ, idaṃ mūlanti aggena vā aggaṃ mūlena vā mūlaṃ samānetuṃ dukkaranti. Tampi paccattapurisakāre t̥hatvā sakkā bhaveyya ujum kātuṃ, t̥hapetvā pana dve bodhisatte aññe sattā attano dhammatāya paccayākāraṃ ujum kātuṃ samatthā nāma natthi. Evamayaṃ pajā paccayākāre ujum kātuṃ asakkontī diṭṭhigatavasena gaṇṭhikajātā hutvā apāyaṃ duggatiṃ vinipātaṃ saṃsāraṃ nātivattati.

Tattha apāyoti nirayatiracchānayanipettivisayaasurakāyā. Sabbepi hi te vaḍḍhisāṅkhātassa ayassa abhāvato - “apāyo”ti vuccanti. Tathā dukkhassa gatibhāvato duggati. Sukhasamussayato vinipatitattā vinipāto. Itaro pana -

“Khandhānaṃ paṭipāṭi, dhātuāyatanāna ca;
Abbocchinnaṃ vattamānā, saṃsāroti pavuccatī”ti.

Taṃ sabbampi nātivattati nātikkamati. Atha kho cutito paṭisandhiṃ, paṭisandhito cutinti evaṃ punappunaṃ cutipaṭisandhiyo gaṇhantā tīsu bhavesu catūsu yonīsu

pañcasu gatīsu sattasu viññāṇaṭṭhitīsu navasu sattāvāsesu mahāsamudde
vātukkhattanāvā viya yantesu yuttagoṇo viya ca paribbhamatiyeva. Iti sabbaṃ petaṃ
bhagavā āyasmantaṃ ānandaṃ apasādentō āhāti veditabbaṃ.

Paṭiccasamuppādaṇṇanā

96. Idāni yasmā idaṃ suttaṃ - “gambhīro cāyaṃ, ānanda, paṭiccasamuppādo”ti ca
“tantākulakajātā”ti ca dvīhiyeva padehi ābaddhaṃ, tasmā - “gambhīro cāyaṃ,
ānanda, paṭiccasamuppādo”ti iminā tāva anusandhinā paccayākārassa
gambhīrabhāvadassanattamaṃ desanaṃ ārabhanto atthi idappaccayā
jarāmaraṇantiādimāha. Tatrāyamattho - imassa jarāmaraṇassa paccayo idappaccayo,
tasmā idappaccayā atthi jarāmaraṇaṃ, atthi nu kho jarāmaraṇassa paccayo, yamhā
paccayā jarāmaraṇaṃ bhavēyyāti evaṃ puttṭhena satā, ānanda, paṇḍitena puggalena
yathā - “taṃ jīvaṃ taṃ sarīra”nti vutte ṭhapanīyattā pañhassa tuṇhī bhavitabbaṃ
hoti, “abyākatametaṃ tathāgatenā”ti vā vattabbaṃ hoti, evaṃ appaṭipajjitvā, yathā
- “cakkhu sassataṃ asassata”nti vutte asassatanti ekaṃseneva vattabbaṃ hoti,
evaṃ ekaṃseneva atthitissa vacanīyaṃ. Puna kiṃ paccayā jarāmaraṇaṃ, ko nāma
so paccayo, yato jarāmaraṇaṃ hotīti vutte jātipaccayā jarāmaraṇanti iccassa
vacanīyaṃ, evaṃ vattabbaṃ bhavēyyāti attho. Esa nayo sabbapadesu.

Nāmarūpapaccayā phassoti idaṃ pana yasmā saḷāyatanapaccayāti vutte
cakkhusamphassādīnaṃ channaṃ vipākasamphassānaṃyeva gahaṇaṃ hoti, idha ca
“saḷāyatanapaccayā”ti iminā padena gahitampi agahitampi paccayuppannavisesaṃ
phassassa ca saḷāyatanato atirittaṃ aññaṃpi visesapaccayaṃ dassetukāmo, tasmā
vuttanti veditabbaṃ. Iminā pana vārena bhagavatā kiṃ kathitanti? Paccayānaṃ
nidānaṃ kathitaṃ. Idañhi suttaṃ paccaye nijjaṭe niggumbe katvā kathitattā
mahānidānanti vuccati.

98. Idāni tesāṃ tesāṃ paccayānaṃ tathaṃ avitathaṃ anaññathaṃ paccayabhāvaṃ
dassetuṃ jātipaccayā jarāmaraṇanti iti kho panetaṃ vuttantiādimāha. Tattha
pariyāyenāti kāraṇena. Sabbenasabbaṃ sabbathāsabbanti nipātadvayametaṃ.
Tassattho - “sabbākārena sabbā sabbena sabhāvena sabbā jāti nāma yadi na
bhavēyyā”ti. Bhavādīsupi imināva nayena attho veditabbo. Kassacīti
aniyamavacanametaṃ, devādīsu yassa kassaci. Kimhicīti idampi
aniyamavacanameva, kāmabhavādīsu navasu bhavesu yattha katthaci. Seyyathidanti
aniyamitanikkhittaatthavibhajanatthe nipāto, tassattho - “yaṃ vuttaṃ ‘kassaci
kimhicī’ti, tassa te atthaṃ vibhajissāmī”ti. Atha naṃ vibhajanto - “devānaṃ vā
devattāyā”tiādimāha. Tattha devānaṃ vā devattāyāti yā ayaṃ devānaṃ
devabhāvāya khandhajāti, yāya khandhajātiyā devā “devā”ti vuccanti. Sace hi jāti
sabbena sabbaṃ nābhavissāti iminā nayena sabbapadesu attho veditabbo. Ettha ca
devāti upapattidevā. Gandhabbāti mūlakhandhādīsu adhivatthadevatāva. Yakkhāti
amanussā. Bhūtāti ye keci nibbattasattā. Pakkhinoti ye keci aṭṭhipakkhā vā
cammapakkhā vā lomapakkhā vā. Sarīsapāti ye keci bhūmiyaṃ sarantā gacchanti.
Tesaṃ tesanti tesāṃ tesāṃ devagandhabbādīnaṃ. Tadattāyāti
devagandhabbādibhāvāya. Jātinirodhāti jātivigamā, jātiabhāvāti attho.

Hetūtiādīni sabbānīpi kāraṇavevacanāni eva. Kāraṇañhi yasmā attano phalattāya
hinoti pavattati, tasmā “hetū”ti vuccati. Yasmā taṃ phalaṃ nideti - “handa, naṃ
gaṇhathā”ti appeti viya tasmā nidānaṃ. Yasmā phalaṃ tato samudeti uppajjati,
tañca paṭicca eti pavattati, tasmā samudayoti ca paccayoti ca vuccati. Esa nayo

sabbattha. Api ca yadidaṃ jātīti ettha yadidanti nipāto. Tassa sabbapadesu liṅgānurūpato attho veditabbo. Idha pana - “yā esā jātī”ti ayamassa attho. Jarāmarāṇassa hi jāti upanissayaakoṭiyā paccayo hoti.

99. Bhavapade - “kimhici”ti iminā okāsapariggaho kato. Tattha heṭṭhā avīcipariyantaṃ katvā upari paranimmitavasavattideve antokarivā kāmabhavo veditabbo. Ayaṃ nayo upapattibhave. Idha pana kammabhavo yujjati. So hi jātiyā upanissayaakoṭiyāva paccayo hoti. Upādānapadādīsopi - “kimhici”ti iminā okāsapariggahova katoti veditabbo.

100. Upādānapaccayā bhavoti ettha kāmupādānaṃ tiṇṇampi kammabhavānaṃ tiṇṇaṅca upapattibhavānaṃ paccayo, tathā sesānipīti upādānapaccayā catuvīsati bhavā veditabbā. Nippariyāyenettha dvādasa kammabhavā labbhanti. Tesāṃ upādānāni saha jātakoṭiyāpi upanissayaakoṭiyāpi paccayo.

101. Rūpataṇhāti rūpārammaṇe taṇhā. Esa nayo saddataṇhādīsu. Sā panesā taṇhā upādānassa saha jātakoṭiyāpi upanissayaakoṭiyāpi paccayo hoti.

102. Esa paccayo taṇhāya, yadidaṃ vedanāti ettha vipākavedanā taṇhāya upanissayaakoṭiyā paccayo hoti, aññā aññathāpīti.

103. Ettāvatā pana bhagavā vaṭṭamūlabhūtaṃ purimataṇhaṃ dassetvā idāni desanaṃ, piṭṭhiyaṃ paharivā kesesu vā gahetvā viravantaṃ viravantaṃ maggato okkamento viya navahi padehi samudācārataṇhaṃ dassento - “iti kho panetaṃ, ānanda, vedanaṃ paṭicca taṇhā”ti ādimāha. Tattha taṇhāti dve taṇhā esanataṇhā ca, esitataṇhā ca. Yāya taṇhāya ajapathasaṅkūpathādīni paṭipajjitvā bhoge esati gavesati, ayaṃ esanataṇhā nāma. Yā tesu esitesu gavesitesu paṭiladdhesu taṇhā, ayaṃ esitataṇhā nāma. Tadubhayampi samudācārataṇhāya eva adhivacanaṃ. Tasmā duvidhāpesā vedanaṃ paṭicca taṇhā nāma. Pariyesanā nāma rūpādiārammaṇapariyesanā, sā hi taṇhāya sati hoti. Lābhoti rūpādiārammaṇapaṭilābho, so hi pariyesanāya sati hoti. Vinicchayo pana ñāṇataṇhādiṭṭhivittakavasena catubbidho. Tattha - “sukhavinicchayaṃ jaññā, sukhavinicchayaṃ ñatvā ajjhantaṃ sukhamanuyuñjeyyā”ti ayaṃ ñāṇavinicchayo. “Vinicchayoti dve vinicchayā - taṇhāvinicchayo ca diṭṭhivinicchayo cā”ti. Evaṃ āgatāni atṭhasatataṇhāvicarītāni taṇhāvinicchayo. Dvāsattṭhi diṭṭhiyo diṭṭhivinicchayo. “Chando kho, devānaminda, vitakkaṇidāno”ti imasmiṃ pana sutte idha vinicchayoti vutto vitakkoyeva āgato. Lābhaṃ labhitvā hi itṭhāniṭṭhaṃ sunderāsuṇḍaraṅca vitakkeneva vinicchināti - “ettakaṃ me rūpārammaṇatthāya bhavissati, ettakaṃ saddādiārammaṇatthāya, ettakaṃ mayhaṃ bhavissati, ettakaṃ parassa, ettakaṃ paribhuñjissāmi, ettakaṃ nidahissāmī”ti. Tena vuttaṃ - “lābhaṃ paṭicca vinicchayo”ti.

Chandarāgoti evaṃ akusalavittakkena vitakkitavattusmiṃ dubbalarāgo ca balavarāgo ca uppajjati, idaṅhi idha taṇhā. Chandoti dubbalarāgassādhivacanaṃ. Ajjhosānanti ahaṃ mamanti balavasanniṭṭhānaṃ. Pariggahoti taṇhādiṭṭhavasena pariggahaṇakaraṇaṃ. Macchariyanti parehi sādharmaṇabhāvassa asahanatā. Tenevassa porāṇā evaṃ vacanattamaṃ vadanti - “idaṃ acchariyaṃ mayhameva hotu, mā aññesaṃ acchariyaṃ hotūti pavattattā macchariyanti vuccatī”ti. Ārakkhoti dvārapidahanamañjūsagopanādivasena suṭṭhu rakkhaṇaṃ. Adhikarotīti adhikaraṇaṃ, kāraṇassetamaṃ nāmaṃ. Ārakkhādhikaraṇanti bhāvanapūmsakaṃ, ārakkhahetūti attho. Daṇḍādānādīsū paranisedhanattamaṃ daṇḍassa ādānaṃ daṇḍādānaṃ. Ekato

dhārādino satthassa ādānaṃ satthādānaṃ. Kalahoti kāyakalahopi vācāalahopi. Purimo purimo virodho viggaho. Pacchimo pacchimo vivādo. Tuvamtuvaṃti agāravavacanaṃ tuvaṃtuvaṃ.

112. Idāni paṭilomanayenāpi taṃsamudācārataṇhaṃ dassetuṃ puna - “ārakkhādhikaraṇa”nti ārabhanto desanaṃ nivattesi. Tattha kāmataṇhāti pañcakāmaguṇikarāgavasena uppannā rūpāditaṇhā. Bhavataṇhāti sassatadiṭṭhisahagato rāgo. Vibhavataṇhāti ucchedadiṭṭhisahagato rāgo. Ime dve dhammāti vaṭṭamūlataṇhā ca samudācārataṇhā cāti ime dve dhammā. Dvayenāti taṇhālakkhaṇavasena ekabhāvaṃ gatāpi vaṭṭamūlasamudācāravasena dvīhi koṭṭhāsehi vedanāya ekasamosaraṇā bhavanti, vedanāpaccayena ekapaccayāti attho. Tividhañhi samosaraṇaṃ osaraṇasamosaraṇaṃ, sahaṇātasamosaraṇaṃ, paccayasamosaraṇaṃ ca. Tattha - “atha kho sabbāni tāni kāmasamosaraṇāni bhavanti”ti idaṃ osaraṇasamosaraṇaṃ nāma. “Chandamūlakā, āvuso, ete dhammā phassasamudayā vedanāsamosaraṇā”ti idaṃ sahaṇātasamosaraṇaṃ nāma. “Dvayena vedanāya ekasamosaraṇā”ti idaṃ pana paccayasamosaraṇanti veditabbaṃ.

113. Cakkhusamphassoti ādayo sabbe vipākaphassāyeva. Tesu ṭhapetvā cattāro lokuttaravipākaphasse avasesā dvattiṃsa phassā honti. Yadidaṃ phassoti ettha pana phasso bahudhā vedanāya paccayo hoti.

114. Yehi, ānanda, ākārehiṭiādīsu ākāra vuccanti vedanādīnaṃ aññamaññaṃ asadisasabhāvā. Teyeva sādhukaṃ dassiyamānā taṃ taṃ līnamatthaṃ gamentīti liṅgāni. Tassa tassa sañjānanahetuto nimittāni. Tathā tathā uddisitabbato uddesā. Tasmā ayamettha attho - “ānanda, yehi ākārehi...pe... yehi uddesehi nāmakāyassa nāmasamūhassa paññatti hoti, yā esā ca vedanāya vedayitākāre vedayitaliṅge vedayitanimitte vedanāti uddese sati, saññāya sañjānanākāre sañjānanaliṅge sañjānananimitte saññāti uddese sati, saṅkhārānaṃ cetanākāre cetanāliṅge cetanānimitte cetanāti uddese sati, viññāṇassa vijānanākāre vijānanaliṅge vijānananimitte viññāṇanti uddese sati - ‘ayaṃ nāmakāyo’ti nāmakāyassa paññatti hoti. Tesu nāmakāyappaññattihetūsu vedanādīsu ākāradīsu asati api nu kho rūpakāye adhivacanasamphasso paññāyetha? Yvāyaṃ cattāro khandhe vatthuṃ katvā manodvāre adhivacanasamphassavevacano manosamphasso uppajjati, api nu kho so rūpakāye paññāyetha, pañca pasāde vatthuṃ katvā katvā uppajjeyyā”ti. Atha āyasmā ānando ambarukkhe asati jamburukkato ambapakkassa uppattiṃ viya rūpakāyato tassa uppattiṃ asampaṭicchanto no hetuṃ bhanteti āha.

Dutiyapañhe ruppanākāraruppanaliṅgaruppananimittavasena rūpanti uddesavasena ca ākāradīnaṃ attho veditabbo. Paṭighasamphassoti sappatighaṃ rūpakkhandaṃ vatthuṃ katvā uppajjanakasamphasso. Idhāpi thero jamburukkhe asati ambarukkato jambupakkassa uppattiṃ viya nāmakāyato tassa uppattiṃ asampaṭicchanto “no hetuṃ bhante”ti āha.

Tatiyapañho ubhayavaseneva vutto. Tatra thero ākāse ambajambupakkānaṃ uppattiṃ viya nāmarūpābhāve dvinnampi phassānaṃ uppattiṃ asampaṭicchanto “no hetuṃ bhante”ti āha.

Evaṃ dvinnaṃ phassānaṃ visuṃ visuṃ paccayaṃ dassetvā idāni dvinnampi tesāṃ avisesato nāmarūpapaccayaṃ dassetuṃ - “yehi ānanda ākārehi”ti catutthaṃ pañhaṃ ārabhi. Yadidaṃ nāmarūpanti yaṃ idaṃ nāmarūpaṃ, yaṃ idaṃ chasupi

dvāresu nāmarūpaṃ, eseṇa hetu eseṇa paccayoti attho. Cakkhuvārādīsu hi cakkhādīni ceṇa rūpārammaṇādīni ca rūpaṃ, sampayuttakā khandhā nāmantī evaṃ pañcavidhōpi so phasso nāmarūpapaccayāva phasso. Manodvārepi hadayavattuñceṇa yañca rūpaṃ ārammaṇaṃ hoti, idaṃ rūpaṃ. Sampayuttadhammā ceṇa yañca arūpaṃ ārammaṇaṃ hoti, idaṃ arūpaṃ nāma. Evaṃ manosamphassopi nāmarūpapaccayā phassoti vedītabbo. Nāmarūpaṃ paṇassa bahudhā paccayo hoti.

115. Na okkamissathāti pavisitvā pavattamānaṃ viya paṭisandhivasena na vattissatha. Samuccissathāti paṭisandhiviññāṇe asatī api nu kho suddhaṃ avasesaṃ nāmarūpaṃ antomātukucchismiṃ kalalādibhāvena samuccitaṃ missakabhūtaṃ hutvā vattissatha. Okkamitvā vokkamissathāti paṭisandhivasena okkamitvā cutivasena vokkamissatha, nirujjhissathāti attho. So paṇassa nirodho na tasseeva cittassa nirodhena, na tato dutiyatatiyānaṃ nirodhena hoti. Paṭisandhicittena hi saddhiṃ samuṭṭhitāni samatīṃsa kammajarūpāni nibbattanti. Tesu paṇa ṭhitesuyeva soḷasa bhavaṅgacittāni uppajjitvā nirujjhanti. Etasmiṃ antare gahitapaṭisandhikassa dārakassa vā mātuyā vā paṇassa antarāyo natthī. Ayañhi anokāso nāma. Sace paṇa paṭisandhicittena saddhiṃ samuṭṭhitarūpāni sattarasamassa bhavaṅgassa paccayaṃ dātuṃ sakkonti, pavatti pavattati, pavenī ghaṭiyati. Sace paṇa na sakkonti, pavatti nappavattati, pavenī na ghaṭiyati, vokkamati nāma hoti. Taṃ sandhāya “okkamitvā vokkamissathā”ti vuttaṃ.

Itthattāyāti itthabhāvāya, evaṃ paripuṇṇapañcakkhandhabhāvāyāti attho. Daharasseṇa satoti mandassa bālasseṇa santassa. Vocchijjissathāti upacchijjissatha vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullanti viññāṇe upacchinne suddhaṃ nāmarūpameṇa utṭahitvā paṭhamavayavasena vuḍḍhiṃ, majjhimavayavasena virūḷhiṃ, pacchimavayavasena vepullaṃ api nu kho āpajjissathāti. Dasavassavāsītavassavassasatavassasahassasampāpanena vā api nu kho vuḍḍhiṃ virūḷhiṃ vepullaṃ āpajjissathāti attho.

Tasmātihānandāti yasmā mātukucchiyaṃ paṭisandhiggahaṇepi kucchivāsepi kucchito nikkhamanepi, pavattiyaṃ dasavassādīkālepi viññāṇamevassa paccayo, tasmā eseṇa hetu esa paccayo nāmarūpassa, yadidaṃ viññāṇaṃ. Yathā hi rājā attano paṇsaṃ niggaṇhanto evaṃ vadeyya - “tvaṃ uparājā, tvaṃ senāpatīti kena kato nanu mayā kato, sace hi mayī akaronte tvaṃ attano dhammatāya uparājā vā senāpati vā bhavēyyāsi, jāneyyāma vo bala”nti; evameṇa viññāṇaṃ nāmarūpassa paccayo hoti. Atthato evaṃ nāmarūpaṃ vadati viya “tvaṃ nāmaṃ, tvaṃ rūpaṃ, tvaṃ nāmarūpaṃ nāmāti kena kataṃ, nanu mayā kataṃ, sace hi mayī purecārike hutvā mātukucchismiṃ paṭisandhiṃ agaṇhante tvaṃ nāmaṃ vā rūpaṃ vā nāmarūpaṃ vā bhavēyyāsi, jāneyyāma vo bala”nti. Taṃ paṇetaṃ viññāṇaṃ nāmarūpassa bahudhā paccayo hoti.

116. Dukkhasamudayasambhavoti dukkharāsisambhavo. Yadidaṃ nāmarūpanti yaṃ idaṃ nāmarūpaṃ, eseṇa hetu esa paccayo. Yathā hi rājapurisā rājānaṃ niggaṇhanto evaṃ vadeyyuṃ - “tvaṃ rājāti kena kato, nanu mayā kato, sace hi mayī uparājatṭhāne, mayī senāpatitṭhāne atitṭhante tvaṃ ekakova rājā bhavēyyāsi, passeyyāma te rājabhāva”nti; evameṇa nāmarūpampi atthato evaṃ viññāṇaṃ vadati viya “tvaṃ paṭisandhiviññāṇanti kena kataṃ, nanu amhehi kataṃ, sace hi tvaṃ tayo

khandhe hadayavatthuñca anissāya paṭisandhiviññāṇaṃ nāma bhaveyyāsi, passeyyāma te paṭisandhiviññāṇabhāva’nti. Tañca panetaṃ nāmarūpaṃ viññāṇassa bahudhā paccayo hoti.

Ettāvatā khoti viññāṇe nāmarūpassa paccaye honte, nāmarūpe viññāṇassa paccaye honte, dvīsu aññamaññapaccayavasena pavattesu ettakena jāyetha vā...pe... upapajjetha vā, jātiādayo paññāyeyyumaṃ aparāparaṃ vā cutipaṭisandhiyoti.

Adhivacanapathoti “sirivaḍḍhako dhanavaḍḍhako”tiādikassa atthaṃ adisvā vacanamattameva adhikicca pavattassa vohārassa patho. Niruttipathoti saratīti sato, sampajānātīti sampajānotiādikassa kāraṇāpadesavasena pavattassa vohārassa patho. Paññattipathoti - “paṇḍito byatto medhāvī nipuṇo kataparappavādo”tiādikassa nānappakārato ñāpanavasena pavattassa vohārassa patho. Iti tīhi padehi adhivacanādīnaṃ vatthubhūtā khandhāva kathitā. Paññāvacaranti paññāya avacaritabbaṃ jānitabbaṃ. Vaṭṭaṃ vattatīti saṃsāravaṭṭaṃ vattati. Itthattanti itthaṃbhāvo, khandhapañcakassettaṃ nāmaṃ. Paññāpanāyāti nāmapaññattatthāya. “Vedanā saññā”tiādinā nāmapaññattatthāya, khandhapañcakampi ettāvatā paññāyatīti attho. Yadidaṃ nāmarūpaṃ saha viññāṇenāti yaṃ idaṃ nāmarūpaṃ saha viññāṇena aññamaññapaccayatāya pavattati, ettāvatāti vuttaṃ hoti. Idañhettha niyyātivacanamaṃ.

Attapaññattivañṇanā

117. Iti bhagavā - “gambhīro cāyaṃ, ānanda, paṭiccasamuppādo, gambhīrāvabhāso cā”ti padassa anusandhiṃ dassetvā idāni “tantākulakajātā”ti padassa anusandhiṃ dassento “kittāvatā cā”tiādikaṃ desanaṃ ārabhi. Tattha rūpiṃ vā hi, ānanda, parittaṃ attānantiādīsu yo avaḍḍhitaṃ kasiṇanimittaṃ attāti gaṇhāti, so rūpiṃ parittaṃ paññapeti. Yo pana nānākasiṇalābhī hoti, so taṃ kadāci nīlo, kadāci pītakoti paññapeti. Yo vaḍḍhitaṃ kasiṇanimittaṃ attāti gaṇhāti, so rūpiṃ anantaṃ paññapeti. Yo vā pana avaḍḍhitaṃ kasiṇanimittaṃ ugghāṭetvā nimittaphuṭṭhokāsaṃ vā tattha pavatte cattāro khandhe vā tesu viññāṇamattameva vā attāti gaṇhāti, so arūpiṃ parittaṃ paññapeti. Yo vaḍḍhitaṃ nimittaṃ ugghāṭetvā nimittaphuṭṭhokāsaṃ vā tattha pavatte cattāro khandhe vā tesu viññāṇamattameva vā attāti gaṇhāti, so arūpiṃ anantaṃ paññapeti.

118. Tatrānandāti ettha tatrāti tesu catūsu diṭṭhigatikesu. Etarahi vāti idāneva, na ito paraṃ. Ucchedavasenettaṃ vuttaṃ. Tatthabhāviṃ vāti tattha vā paraloke bhāviṃ. Sassatavasenettaṃ vuttaṃ. Atathaṃ vā pana santanti atathasabhāvaṃ samānaṃ. Tathattāyāti tathabhāvāya. Upakappessāmīti sampādessāmi. Iminā vivādaṃ dasseti. Ucchedavādī hi “sassatavādinō attānaṃ atathaṃ anuccedasabhāvampi samānaṃ tathatthāya ucchedasabhāvāya upakappessāmi, sassatavādañca jānāpetvā ucchedavādameva naṃ gāhessāmī”ti cinteti. Sassatavādīpi “ucchedavādinō attānaṃ atathaṃ asassatasabhāvampi samānaṃ tathatthāya sassatabhāvāya upakappessāmi, ucchedavādañca jānāpetvā sassatavādameva naṃ gāhessāmī”ti cinteti.

Evaṃ santaṃ khoti evaṃ samānaṃ rūpiṃ parittaṃ attānaṃ paññapentanti attho. Rūpinti rūpakasiṇalābhī. Parittattānudiṭṭhi anusetīti paritto attāti ayaṃ diṭṭhi anuseti, sā pana na valli viya ca latā viya ca anuseti. Appahīnaṭṭhena anusetīti veditabbo. Iccālaṃ vacanāyāti taṃ puggalaṃ evarūpā diṭṭhi anusetīti vuttaṃ yuttaṃ. Esa nayo sabbattha.

Arūpinti ettha pana arūpakasiṇalābhiṃ, arūpakkhandhagocaraṃ vāti evamattho daṭṭhabbo. Ettāvatā lābhino cattāro, tesam antevāsikā cattāro, takkikā cattāro, tesam antevāsikā cattāroti attato soḷasa diṭṭhigatikā dassitā honti.

Naattapaññattivaṇṇanā

119. Evaṃ ye attānaṃ paññapenti, te dassetvā idāni ye na paññapenti, te dassetuṃ - “kittāvatā ca ānandā”tiādimāha. Ke pana na paññapenti? Sabbe tāva ariyapuggalā na paññapenti. Ye ca bahussutā tipīṭakadharā dvipiṭakadharā ekapiṭakadharā, antamaso ekanikāyampi sādhuḥkaṃ vinicchinitvā uggahitadhammakathikopi āradhaviṇṇasakopi puggalo, te na paññapentiyeva. Etesañhi paṭibhāgakasiṇe paṭibhāgakasiṇamicceva ñāṇaṃ hoti. Arūpakkhandhesu ca arūpakkhandhā icceva.

Attasamanupassanāvaṇṇanā

121. Evaṃ ye na paññapenti, te dassetvā idāni ye te paññapenti, te yasmā diṭṭhivasena samanupassitvā paññapenti, sā ca nesam samanupassanā vīsativatthukāya sakkāyadiṭṭhiyā appahīnattā hoti, tasmā taṃ vīsativatthukaṃ sakkāyadiṭṭhiṃ dassetuṃ puna kittāvatā ca ānandātiādimāha.

Tattha vedanaṃ vā hīti iminā vedanākkhandhavatthukā sakkāyadiṭṭhi kathitā. Appaṭisaṃvedano me attāti iminā rūpakkhandhavatthukā. Attā me vediyati, vedanādhhammo hi me attāti iminā saññāsaṅkhāraviññānakkhandhavatthukā. Idañhi khandhattayaṃ vedanāsampayuttattā vediyati. Etassa ca vedanādhhammo avippayuttasabhāvo.

122. Idāni tattha dosaṃ dassento - “tatrānandā”tiādimāha. Tattha tatrāti tesu tīsu diṭṭhigatikesu. Yasmiṃ, ānanda, samayetiādi yo yo yaṃ yaṃ vedanaṃ attāti samanupassati, tassa tassa attano kadāci bhāvaṃ, kadāci abhāvanti evamādidosaḍassanattaṃ vuttaṃ.

123. Aniccādīsu hutvā abhāvato aniccā. Tehi tehi kāraṇehi saṅgama samāgama katāti saṅkhatā. Taṃ taṃ paccayaṃ paṭicca sammā kāraṇeneva uppannāti paṭiccasamuppannā. Khayotiādi sabbam bhaṅgassa vevacanaṃ. Yañhi bhijjati, taṃ khiyatipi vayatipi virajjhatipi nirujjhatipi, tasmā khayadhammātiādi vuttaṃ.

Byagā meti viagāti byagā, vigato niruddho me attāti attho. Kiṃ pana ekasseva tīsupi kālesu - “eso me attā”ti hotīti, kiṃ pana na bhavissati? Diṭṭhigatikassa hi thusarāsimhi nikkhittakhāṇukasappa niccalatā nāma natthi, vanamakkato viya aññaṃ gaṇhāti, aññaṃ muñcati. Aniccasukhadukkhavokiṇṇanti visesena taṃ taṃ vedanaṃ attāti samanupassanto aniccañceva sukhañca dukkhañca attānaṃ samanupassati avisesena vedanaṃ attāti samanupassanto vokiṇṇaṃ uppādavayadhammaṃ attānaṃ samanupassati. Vedanā hi tividhā ceva uppādavayadhammā ca, tañcesā attāti samanupassati. Iccassa anicca ceva attā āpajjati, ekakkhaṇe ca bahūnaṃ vedanānaṃ uppādo. Taṃ kho pana aniccaṃ attānaṃ anujānāti, na ekakkhaṇe bahūnaṃ vedanānaṃ uppatti atthi. Imamatthaṃ sandhāya - “tasmātiḥānanda, etenapetaṃ nakkhamati ‘vedanā me attā’ti samanupassitu”nti vuttaṃ.

124. Yattha panāvusoti yattha suddharūpakkhandhe sabbaso vedayitaṃ natthi. Api nu kho tatthāti api nu kho tasmīṃ vedanāviraḥite tālavaṇṇe vā vātapāne vā asmīti evaṃ ahaṃkāro uppajjeyyāti attho. Tasmātiḥānandāti yasmā suddharūpakkhandho utṭhāya ahamasmīti na vadati, tasmā etenapi etaṃ nakkhamatīti attho. Api nu kho

tattha ayamahamasmīti siyāti api nu kho tesu vedanādharmesu tīsu khandhesu ekadhammopi ayaṃ nāma ahamasmīti evaṃ vattabbo siyā. Atha vā vedanānirodhā saheva vedanāya niruddhesu tesu tīsu khandhesu api nu kho ayamahamasmīti vā ahamasmīti vā uppajjeyyāti attho. Athāyasmā ānando sasaviśāṇassa tikhiṇabhāvaṃ viya taṃ asampaṭicchanto no hetuṃ bhanteti āha.

Ettāvatā kiṃ kathitaṃ hoti? Vaṭṭakathā kathitā hoti. Bhagavā hi vaṭṭakathaṃ kathento katthaci avijjāsīsenā kathesi, katthaci taṇhāsīsenā, katthaci diṭṭhisīsenā. Tattha “purimā, bhikkhave, koṭi nappaññāyati avijjāya, ‘ito pubbe avijjā nāhosi, atha pacchā samabhavī’ti. Evañcidaṃ, bhikkhave, vuccati. Atha ca pana paññāyati idappaccayā avijjā”ti evaṃ avijjāsīsenā kathitā. “Purimā, bhikkhave, koṭi nappaññāyati bhavataṇhāya, ‘ito pubbe bhavataṇhā nāhosi, atha pacchā samabhavī’ti. Evañcidaṃ, bhikkhave, vuccati. Atha ca pana paññāyati idappaccayā bhavataṇhā”ti evaṃ taṇhāsīsenā kathitā. “Purimā, bhikkhave, koṭi nappaññāyati bhavaditṭhiyā, ‘ito pubbe bhavaditṭhi nāhosi, atha pacchā samabhavī’ti, evañcidaṃ, bhikkhave, vuccati. Atha ca pana paññāyati idappaccayā bhavaditṭhī”ti evaṃ diṭṭhisīsenā kathitā. Idhāpi diṭṭhisīseneva kathitā.

Diṭṭhigatiko hi sukhādivedanaṃ attāti gahetvā ahaṅkāramamaṅkāraparāmāsavasena sabbabhavayonigati - viññāṇaṭṭhitisattāvāsesu tato tato cavitvā tattha tattha upapajjanto mahāsamudde vātukkhattanāvā viya satataṃ samitaṃ paribbhamati, vaṭṭato sīsaṃ ukkhipitumyeva na sakkoti.

126. Iti bhagavā paccayākāramūlhasa diṭṭhigatikassa ettakena kathāmaggena vaṭṭaṃ kathetvā idāni vivaṭṭaṃ kathento yato kho pana, ānanda, bhikkhūtiādimāha.

Taṅca pana vivaṭṭakathaṃ bhagavā desanāsu kusalattā viśaṭṭhakammaṭṭhānaṃ navakammādivasena vikkhattapuggalaṃ anāmasitvā kārakassa satipaṭṭhānavihārino puggalassa vasena ārabhanto neva vedanaṃ attānaṃ samanupassatītiādimāha. Evarūpo hi bhikkhu - “yaṃ kiñci rūpaṃ atītānāgatapaccuppannaṃ ajjhattaṃ vā bahiddhā vā oḷārikaṃ vā sukhumāṃ vā hīnaṃ vā paṇītaṃ vā yaṃ dūre vā santike vā, sabbāṃ rūpaṃ aniccato vavatthapeti, ekaṃ sammasanaṃ. Dukkhaṃ vavatthapeti, ekaṃ sammasanaṃ. Anattato vavatthapeti, ekaṃ sammasana”ntiādinā nayena vuttassa sammasanañāṇassa vasena sabbadhammesu pavattattā neva vedanaṃ attāti samanupassati, na aññaṃ, so evaṃ asamanupassanto na kiñci loke upādiyatīti khandhalokādibhede loke rūpādīsu dhammesu kiñci ekadhammampi attāti vā attaniyanti vā na upādiyati.

Anupādiyaṃ na paritassatīti anupādiyanto taṇhādiṭṭhimānaparitassanāyāpi na paritassati. Aparitassanti aparitassamāno. Paccattaṃyeva parinibbāyatīti attanāva kilesaparinibbānena parinibbāyati. Evaṃ parinibbutassa paṇassa paccavekkhaṇāpavattidassanattaṃ khīṇā jātītiādi vuttaṃ.

Iti sā diṭṭhīti yā tathāvimuttassa arahato diṭṭhi, sā evaṃ diṭṭhi. “Itissa diṭṭhī”tipi pāṭho. Yo tathāvimutto arahā, evamassa diṭṭhīti attho. Tadakallanti taṃ na yuttaṃ. Kasmā? Evañhi sati - “arahā na kiñci jānātī”ti vuttaṃ bhavēyya, evaṃ ñatvā vimuttaṅca arahantaṃ “na kiñci jānātī”ti vuttaṃ na yuttaṃ. Teneva catunnampi nayānaṃ avasāne - “taṃ kissa hetū”tiādimāha.

Tattha yāvatā ānanda adhivacananti yattako adhivacanasaṅkhāto vohāro atthi.
Yāvatā adhivacanapathoti yattako adhivacanassa patho, khandhā āyatanāni dhātuyo
vā atthi. Esa nayo sabbattha. Paññāvacaranti paññāya avacaritabbam
khandhapañcakaṃ. Tada bhiññāti taṃ abhijānitvā. Ettakena bhagavatā kiṃ dassitaṃ?
Tantākulapadasseva anusandhi dassito.

Sattaviññāṇaṭṭhitivaṇṇanā

127. Idāni yo - “na paññapetī”ti vutto, so yasmā gacchanto gacchanto
ubhatobhāgavimutto nāma hoti. Yo ca - “na samanupassatī”ti vutto, so yasmā
gacchanto gacchanto paññāvimutto nāma hoti. Tasmā tesam heṭṭhā vuttānaṃ
dvinnāṃ bhikkhūnaṃ nigamanañca nāmañca dassetuṃ satta kho imānanda
viññāṇaṭṭhitiyotiādimaḥa.

Tattha sattāti paṭisandhivasena vuttā, ārammaṇavasena saṅgītisutte vuttā catasso
āgamissanti. Viññāṇaṃ tiṭṭhati etthāti viññāṇaṭṭhiti, viññāṇapatiṭṭhānassetam
adhivacanaṃ. Dve ca āyatanāni dve nivāsaṭṭhānāni. Nivāsaṭṭhānāhi idhāyatananti
adhippetam. Teneva vakkhati - “asaññasattāyatanam
nevasaññānāsaññāyatanameva dutiya”nti. Kasmā panetaṃ sabbam gahitanti?
Vaṭṭapariyādānattham. Vaṭṭaṃhi na suddhaviññāṇaṭṭhitivasena suddhāyatanavasena
vā pariyādānaṃ gacchati, bhavayonigatisattāvāsavasena pana gacchati, tasmā
sabbametaṃ gahitaṃ.

Idāni anukkamena tamattham vibhajanto katamā sattātiādimaḥa. Tattha seyyathāpīti
nidassanatthe nipāto, yathā manussāti attho. Aparimāṇesu hi cakkavāḷesu
aparimāṇānaṃ manussānaṃ vaṇṇasaṇṭhānādivasena dvepi ekasadisā natthi. Yepi hi
katthaci yamakabhātaro vaṇṇena vā saṇṭhānena vā ekasadisā honti, tesampi
ālokitavilokitakathitahasitagamaṇṭhānādīhi viseso hotiyeva. Tasmā nānattakāyāti
vuttā. Paṭisandhisaññā pana nesaṃ tihetukāpi dvihetukāpi ahētukāpi honti, tasmā
nānattasaññīnoti vuttā. Ekacce ca devāti cha kāmāvacaradevā. Tesu hi kesañci kāyo
nīlo hoti, kesañci pītakādivaṇṇo. Saññā pana nesaṃ dvihetukāpi tihetukāpi honti,
ahētukā natthi. Ekacce ca vinipātikāti catuapāyavinimuttā uttaramātā yakkhinī,
piyaṅkaramātā, phussamittā, dhammaguttāti evamādikā aññe ca vemānikā petā.
Etesaṃhi pītaodātakāḷamaṇguracchavisāmavaṇṇādivasena ceva
kisathūlarassadīghavasena ca kāyo nānā hoti, manussānaṃ viya
dvihetukatihetukaahētukavasena saññāpi. Te pana devā viya na mahesakkhā,
kapaṇamanussā viya appesakkhā, dullabhaḥgāsacchādanā dukkhaṇīlītā viharanti.
Ekacce kāḷapakkhe dukkhitā juḥhapakkhe sukhītā honti, tasmā sukhasamussayato
vinipatitattā vinipātikāti vuttā. Ye panettha tihetukā tesam dhammābhisamayopi hoti,
piyaṅkaramātā hi yakkhinī paccūsasamaye anuruddhattherassa dhammaṃ sajjhāyato
sutvā -

“Mā saddamakari piyaṅkara, bhikkhu dhammapadāni bhāsati;
Api dhammapadaṃ vijāniya, paṭipajjema hitāya no siyā;

Pāṇesu ca saṃyamāmase, sampajānamusā na bhaṇāmase;
Sikkhema susīyamattano, api muccema pisācayoniyā”ti.

Evam puttakaṃ saññāpetvā taṃ divasaṃ sotāpattiphalaṃ pattā. Uttaramātā pana
bhagavato dhammaṃ sutvāva sotāpannā jātā.

Brahmakāyikāti brahmapārisajjabrahmapurohitamahābrahmāno.
Paṭhamābhiniḃbattāti te sabbepi paṭhamena jhānena abhiniḃbattā. Tesu
brahmapārisajjā pana parittena abhiniḃbattā, tesam kappassa tatiyo bhāgo
āyupparamāṇam. Brahmapurohitā majjhimena, tesam upaḍḍhakappo āyupparamāṇam,
kāyo ca tesam vipphārikataro hoti. Mahābrahmāno paṇītena, tesam kappo
āyupparamāṇam, kāyo pana tesam ativipphāriko hoti. Iti te kāyassa nānattā,
paṭhamajjhānavasena saññāya ekattā nānattakāyā ekattasaññinoti veditabbā.

Yathā ca te, evaṃ catūsu apāyesu sattā. Nirayesu hi kesañci gāvutaṃ, kesañci
aḍḍhayojanaṃ, kesañci yojanaṃ attabhāvo hoti, devadattassa pana yojanasatiko
jāto. Tiracchānesupi keci khuddakā, keci mahantā. Pettivisayepi keci saṭṭhihatthā,
keci sattatihattā, keci asītihattā honti, keci suvaṇṇā, keci dubbaṇṇā honti. Tathā
kālakaṇṭhikā asurā. Api cettha dīghapitṭhikapetā nāma saṭṭhiyojanikāpi honti. Saññā
pana sabbesampi akusalavipākāhetukāva honti. Iti āpāyikāpi nānattakāyā
ekattasaññinotveva saṅkhyam gacchanti.

Ābhassarāti daṇḍaukkāya acci viya etesaṃ sarīrato ābhā chijjivā chijjivā patantī
viya sarati vissaratīti ābhassarā. Tesu pañcakanayena dutiyatatiyajjhānadvayaṃ
parittam bhāvetvā upapannā parittābhā nāma honti, tesam dve kappā
āyupparamāṇam. Majjhimaṃ bhāvetvā upapannā appamāṇābhā nāma honti, tesam
cattāro kappā āyupparamāṇam. Paṇītam bhāvetvā upapannā ābhassarā nāma honti,
tesam aṭṭha kappā āyupparamāṇam. Idha pana ukkaṭṭhaparicchedavasena sabbepi te
gahitā. Sabbesañhi tesam kāyo ekavipphārova hoti, saññā pana avitakkavicāramattā
vā avitakkaavicārā vāti nānā.

Subhakiṇhāti subhena okiṇṇā vikiṇṇā, subhena sarīrappabhāvaṇṇena ekagghanāti
attho. Etesañhi ābhassarānaṃ viya na chijjivā chijjivā pabhā gacchati. Pañcakanaye
pana parittamajjhimaṃ paṇītassa catutthajjhānassa vasena
soḷasadvattimsacatusaṭṭhikappāyukā parittasubhaappamāṇasubhasubhakiṇhā nāma
hutvā nibbantanti. Iti sabbepi te ekattakāyā ceva catutthajjhānasaññāya
ekattasaññino cāti veditabbā. Vehapphalāpi catutthaviññāṇaṭṭhitimeva bhajanti.
Asaññasattā viññāṇābhāvā ettha saṅgamaṃ na gacchanti, sattāvāsesu gacchanti.

Suddhāvāsā vivaṭṭapakkhe ṭhitā na sabbakālikā, kappasatasahassampi
asaṅkhyeyyampi buddhasuññe loke nuppajjanti. Soḷasakappasahassabbhantare
buddhesu uppannesuyeva uppajjanti, dhammacakkappavattassa bhagavato
khandhavāraṭṭhānasadisā honti. Tasmā neva viññāṇaṭṭhitim na sattāvāsaṃ bhajanti.
Mahāsīvatthero pana - “na kho pana so sārīputta sattāvāso sulabharūpo yo mayā
anivutthapubbo iminā dīghena addhunā aññatra suddhāvāsehi devehī”ti iminā
suttena suddhāvāsāpi catutthaviññāṇaṭṭhitim catutthasattāvāsaṃ yeva bhajantīti
vadati, tam appaṭibāhiyattā suttassa anuññātam.

Sabbaso rūpasaññānantiādīnaṃ attho visuddhimagge vutto.
Nevasaññānāsaññāyatanaṃ pana yatheva saññāya, evaṃ viññāṇassapi sukhumattā
neva viññāṇam nāvīññāṇam. Tasmā viññāṇaṭṭhitisu avatvā āyatanesu vuttaṃ.

128. Tatrāti tāsu viññāṇaṭṭhitisu. Tañca pajānātīti tañca viññāṇaṭṭhitim pajānāti.
Tassā ca samudayanti “avijjāsamudaya rūpasamudayo”tiādīnā nayena tassā
samudayañca pajānāti. Tassā ca atthaṅgamanti - “avijjānirodhā rūpanirodho”tiādīnā
nayena tassā atthaṅgamañca pajānāti. Assāḍanti yaṃ rūpaṃ paṭicca...pe... yaṃ
viññāṇam paṭicca uppajjati sukhaṃ somanassaṃ, yaṃ viññāṇassa assādoti, evaṃ

tassā assādañca pajānāti. Ādīnavanti yaṃ rūpaṃ...pe... yaṃ viññāṇaṃ aniccaṃ dukkhaṃ vipariṇāmadhammaṃ, ayaṃ viññāṇassa ādīnavoti, evaṃ tassā ādīnavañca pajānāti. Nissaraṇanti yo rūpasmiṃ...pe... yo viññāṇe chandarāgavinayo, chandarāgappahānaṃ, idaṃ viññāṇassa nissaraṇanti evaṃ tassā nissaraṇaṃca pajānāti. Kallaṃ nu tenāti yuttaṃ nu tena bhikkhunā taṃ viññāṇaṭṭhitim taṇhāmānadiṭṭhīnaṃ vasena ahanti vā mamanti vā abhinanditunti. Etenupāyena sabbattha veditabbo. Yattha pana rūpaṃ natthi, tattha catunnaṃ khandhānaṃ vasena, yattha viññāṇaṃ natthi, tattha ekassa khandhassa vasena samudayo yojetabbo. Āhārasamudayā āhāranirodhāti idañcettha padaṃ yojetabbaṃ.

Yato kho, ānanda, bhikkhūti yadā kho ānanda, bhikkhu. Anupādā vimuttoti catūhi upādānehi aggahetvā vimutto. Paññāvimuttoti paññāya vimutto. Aṭṭha vimokkhe asacchikatvā paññābaleneva nāmakāyassa ca rūpakāyassa ca appavattiṃ katvā vimuttoti attho. So sukkhavipassako ca paṭhamajjhānādīsu aññatarasmiṃ ṭhatvā arahattaṃ patto cāti pañcavidho. Vuttampi cetā - “katamo ca puggalo paññāvimutto? Idhekacco puggalo na heva kho aṭṭha vimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti, ayaṃ vuccati puggalo paññāvimutto”ti.

Aṭṭhvimokkhavaṇṇanā

129. Evaṃ ekassa bhikkhuno nigamanañca nāmañca dassetvā itarassa dassetuṃ aṭṭha kho imetiādīmāha. Tattha vimokkhoti kenatṭhena vimokkho? Adhimuccanaṭṭhena. Ko panāyaṃ adhimuccanaṭṭho nāma? Paccanīkadhammehi ca suṭṭhu muccanaṭṭho, ārammaṇe ca abhirativasena suṭṭhu muccanaṭṭho, pituañke vissaṭṭhaṅgapaccaṅgassa dāraḥkassa sayanaṃ viya aniggahitabhāvena nirāsaṅkatāya ārammaṇe pavattīti vuttaṃ hoti. Ayaṃ panattho pacchime vimokkhe natthi, purimesu sabbesu atthi.

Rūpī rūpāni passatīti ettha ajjhattaṃ kesādīsu nīlakasiṇādīsu nīlakasiṇādivasena uppāditaṃ rūpajjhānaṃ rūpaṃ, tadassatthīti rūpī. Bahiddhā rūpāni passatīti bahiddhāpi nīlakasiṇādīni rūpāni jhānacakkhunā passati. Iminā ajjhatabhiddhāvatthukesu kasiṇesu uppāditaṃ jhānassa puggalassa cattāri rūpāvacarajjhānāni dassitāni. Ajjhattaṃ arūpasaññīti ajjhattaṃ na rūpasaññī, attano kesādīsu anuppāditārūpāvacarajjhānoti attho. Iminā bahiddhā parikkammaṃ katvā bahiddhāva uppāditaṃ jhānassa puggalassa rūpāvacarajjhānāni dassitāni.

Subhantveva adhimutto hotīti iminā suvisuddhesu nīlādīsu vaṇṇakasiṇesu jhānāni dassitāni. Tattha kiñcāpi antoappanāyaṃ subhanti ābhogo natthi, yo pana visuddhaṃ subhaṃ kasiṇamārammaṇaṃ karitvā viharati, so yasmā subhanti adhimutto hotīti vattabbaṃ āpajjati, tasmā evaṃ desanā katā. Paṭisambhidāmagge pana - “kathaṃ subhantveva adhimutto hotīti vimokkho? Idha bhikkhu mettāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati...pe... mettāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Karuṇā, muditā, upekkhāsahagatena cetasā ekaṃ disaṃ pharitvā viharati...pe... upekkhāya bhāvitattā sattā appaṭikūlā honti. Evaṃ subhaṃ tveva adhimutto hotīti vimokkho”ti vuttaṃ.

Sabbaso rūpasaññānantiādīsu yaṃ vattabbaṃ, taṃ sabbhaṃ visuddhimagge vuttameva. Ayaṃ aṭṭhamo vimokkhoti ayaṃ catunnaṃ khandhānaṃ sabbaso visuddhattā vimuttattā aṭṭhamo uttamo vimokkho nāma.

130. Anulomanti ādito paṭṭhāya yāva pariyosānā. Paṭilomanti pariyosānato paṭṭhāya yāva ādito. Anulomapaṭilomanti idaṃ atipaguṇattā samāpattīnaṃ aṭṭhatvāva ito cito ca sañcaraṇavasena vuttaṃ. Yatthicchakanti okāsaparidīpanaṃ, yattha yattha okāse icchati. Yadicchakanti samāpattidīpanaṃ, yaṃ yaṃ samāpattiṃ icchati. Yāvaticchakanti addhānaparicchedadīpanaṃ, yāvatakaṃ addhānaṃ icchati. Samāpajjatīti taṃ taṃ samāpattiṃ pavisati. Vuṭṭhātīti tato uṭṭhāya tiṭṭhati.

Ubhatobhāgavimuttoti dvīhi bhāgehi vimutto, arūpasamāpattiyā rūpakāyato vimutto, maggena nāmakāyato vimuttoti. Vuttampi cetam -

“Accī yathā vātavegena khittā,
Atthaṃ paleti na upeti saṅkhaṃ;
Evaṃ munī nāmakāyā vimutto,
Atthaṃ paleti na upeti saṅkha”nti.

So pana ubhatobhāgavimutto ākāsānañcāyatanādīsu aññatarato uṭṭhāya arahattaṃ patto ca anāgāmī hutvā nirodhā uṭṭhāya arahattaṃ patto cāti pañcavidho. Keci pana - “yasmā rūpāvacaracattutthajjhānampi duvaṅgikaṃ upekkhāsahagataṃ, arūpāvacarajjhānampi tādisameva. Tasmā rūpāvacaracattutthajjhānato uṭṭhāya arahattaṃ pattopi ubhatobhāgavimutto”ti.

Ayaṃ pana ubhatobhāgavimuttapañho heṭṭhā lohapāsāde samuṭṭhahitvā tipīṭakacūlasumanattherassa vaṇṇanaṃ nissāya cirena vinicchayaṃ patto. Girivihāre kira therassa antevāsiko ekassa piṇḍapātikassa mukhato taṃ pañhaṃ sutvā āha - “āvuso, heṭṭhālohapāsāde amhākaṃ ācariyassa dhammaṃ vaṇṇayato na kenaci sutapubba”nti. Kiṃ pana, bhante, thero avacāti? Rūpāvacaracattutthajjhānaṃ kiñcāpi duvaṅgikaṃ upekkhāsahagataṃ kilese vikkhambheti, kilesānaṃ pana āsannapakkhe virūhanaṭṭhāne samudācarati. Ime hi kilesā nāma pañcavokārabhave nīlādīsu aññataraṃ ārammaṇaṃ upanissāya samudācaranti, rūpāvacarajjhānañca taṃ ārammaṇaṃ na samatikkamati. Tasmā sabbaso rūpaṃ nivattetvā arūpajjhānavasena kilese vikkhambhetvā arahattaṃ pattova ubhatobhāgavimuttoti, idaṃ āvuso thero avaca. Idañca pana vatvā idaṃ suttaṃ āhari - “katamo ca puggalo ubhatobhāgavimutto. Idhekacco puggalo aṭṭhavimokkhe kāyena phusitvā viharati, paññāya cassa disvā āsavā parikkhīṇā honti, ayaṃ vuccati puggalo ubhatobhāgavimutto”ti.

Imāya ca ānanda ubhatobhāgavimuttiyāti ānanda ito ubhatobhāgavimuttito. Sesam sabbattha uttānamevāti.

Iti sumaṅgalavilāsiniyā dīghanikāyaṭṭhakathāyaṃ

Mahānidānasuttavaṇṇanā niṭṭhitā.

ΠΑΛΗΡΟΦΟΡΙΕΣ ΓΙΑ ΑΥΤΗ ΤΗ ΜΕΤΑΦΡΑΣΗ

Η παρούσα μετάφραση αποτελεί μέρος του PaliVerse Project, της πρώτης πλήρους και ενιαίας αγγλικής μετάφρασης του Κανόνα Πάλι, μαζί με τα Σχόλια (Aṭṭhakathā) και τα Υποσχόλια (Ṭīkā) και συνοδεύεται από διαδραστικά εργαλεία μελέτης. Το PaliVerse είναι ένα έργο σε εξέλιξη. Οι μεταφράσεις που δημιουργούνται με τεχνητή νοημοσύνη βελτιώνονται συνεχώς μέσω αναθεωρήσεων και σχολίων από ειδικούς. Το παρόν κείμενο αποτελεί την πιο πρόσφατη μετάφραση κατά την ημερομηνία λήψης.

Ημερομηνία δημιουργίας PDF: 14 Σεπτεμβρίου 2026

ΠΩΣ ΝΑ ΠΑΡΑΘΕΣΕΤΕ ΤΗΝ ΠΗΓΗ

PaliVerse (2026). Σχόλια. Ο Κανόνας των Ομιλιών - Σχόλια. 1. Η συλλογή των μακρών ομιλιών - Σχόλια. 2. Σχόλια για το μεγάλο κεφάλαιο. 2. Σχόλια για τη μεγάλη ομιλία για την αιτιότητα έχει ανακτηθεί από το paliverse.org

© 2026 The PaliVerse Project · Με επιφύλαξη παντός δικαιώματος
Κέντρο Μελέτης και Πρακτικής Βουδισμού Τεραβάδα
Αστική Μη Κερδοσκοπική Εταιρεία εγγεγραμμένη στην Ελλάδα
Το παρόν PDF μπορεί να διανέμεται ελεύθερα για σκοπούς μελέτης και πρακτικής.

PaliVerse.org